

Ткаченко Дмитро Володимирович

Аспірант кафедри політології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0001-2805-6837>

e-mail: dmitriy.tkachenko9919@gmail.com

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОЇ І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Резюме

Стаття присвячена поглибленню тенденцій європеїзації внутрішньої і зовнішньої політики країн Східної Європи в контексті європейського інтеграційного процесу. Окреслено суттєві розходження в підходах та концепціях європеїзації внутрішньої і зовнішньої політики країн Східної Європи. Представлено перспективний дослідницький вектор визначення європеїзації. Зазначено, що головним завданням є зміни, трансформації, реформи, які відбуваються у сфері політичного життя за впливу європейської інтеграції. Обґрунтовано, що діяльність має характер соціально-економічної та політичної трансформації, глобалізація світогосподарських зв'язків. Досліджено особливості політики країн-кандидатів до *вступу* до організації. Аргументовано, що, у внутрішньому процесі європеїзації в процесі євроінтеграції визначено цивілізаційну приналежність країн; у зовнішньополітичному процесі європеїзація розпочалася з усвідомлення політичною елітою процесу узгодження інтересів країн.

Ключові слова: європеїзація; європеїзація внутрішньої політики; європеїзація зовнішньої політики; Європейський Союз; інтеграція; євроскептицизм; європейські інститути; зовнішня політика; міжнародні організації.

Вступ

Поняття «європеїзації» як трансформації інститутів держави, оволодіння управлінськими практиками, пріоритетами, стандартами, цінностями країнами, які є кандидатами на *вступ*, та країнами, які є членами

ЄС, зміни, трансформації, реформи, які відбуваються у сфері політичного життя за впливу європейської інтеграції, які можна проаналізувати за підходом раціонального вибору, внутрішня адаптація до процесу європейської інтеграції, європеїзація означає вплив на національний рівень через європейські процеси євроінтеграції, адаптація держав-членів ЄС до вимог *acquis communautaire*, імплементації права та політики ЄС на внутрішньополітичному рівні, передача повноважень з національного рівня на наднаціональний рівень.

Дискурс європеїзації ми маємо на увазі риторичну політичних діячів про «зближення» країни-кандидата з ЄС досягнення демократичних стандартів, та різні змісти, які приписуються окремим аспектам цього процесу. Таким чином, дискурс європеїзації використовується як ширше поняття, яке може охоплювати різні дискурси, що відбивають різноманітність цих смислів. «Стратегічне використання» [1, с. 9], спірних значень можуть проілюструвати поляризуючий ефект дискурсу європеїзації.

Поняття «європеїзації» проаналізовано в працях зарубіжних дослідників (Р. Ладрех [2], Х. Кніла [3], Т. Бьорцель та Т. Піссе [4], С. Радаеллі [5-6], К. Фізерстоун та С. Радаеллі [7]. Проаналізовано конкретні процеси за допомогою зовнішнього виміру європеїзації, а також у внутрішнього виміру політики (А. Еритель [8]), теоретичні та методологічні засади євроінтеграції (В. Шмідт) [9].

Методи дослідження

Історичний метод дав змогу вивчити еволюцію концепції євроінтеграції. Соціологічний метод дозволив проаналізувати вплив європеїзації на діяльність міжнародних організацій, на економічну політику. Структурно-функціональний метод використовувався для аналізу складових європеїзації. Біхевіористський метод застосовувався для вивчення поведінки акторів в процесі європеїзації. Системний метод дав можливість дослідити елементи європеїзації в країнах Східної Європи.

Результати дослідження

Умови розвитку країн Центральної та Східної Європи у 90-ті роки. ХХ сторіччя визначали три процеси. Це соціально-економічна та політична трансформація, глобалізація світогосподарських зв'язків. Їхня сукупність зумовила надзвичайну важливість розвитку співробітництва країн ЦСЄ з Євросоюзом. Проголошена на початку трансформації мета „повернення до Європи” на практиці означає для цих держав необхідність приєднання до ЄС на умовах повноправного членства [9].

Незважаючи на досягнуті успіхи на шляхах реформування, рівень економічного розвитку цих країн, якщо порівнювати його із середніми показниками щодо ЄС, залишався досить низьким, що було найважливішим

лімітуючим чинником їхньої інтеграції до ЄС на правах повного членства. Надії на скорочення їхнього відставання від розвинених західних держав не виправдалися. Лише у Польщі, Угорщині та Словенії темпи приросту ВВП у 90-ті роки виявились достатніми для того, щоб дещо скоротити розрив, що існує між ними та „ЄС-15” за показником середньодушового ВВ. П. Лише дві з 10 держав, Чехія та Словенія, мали показники середньодушового ВВП (відповідно, 65% і 75% від середнього рівня по ЄС), близькі до показників у Греції (62%) та Іспанії (68%) на рік їх *вступу* до Союзу, і ще дві держави, Угорщина (54%) та Словаччина (52%). У решті шести держав цей показник знаходився в межах 27 — 42% [10, с. 39].

Емпіричний аналіз поведінки східноєвропейських груп інтересів за межами території Європейського Союзу показав важливість використання європеїзації групи інтересів. Термін використання охоплює як стратегічну взаємодію раціональних акторів з європейськими інституціями, так і більш соціологічний ефект використання, що розуміється як щоденна практика, на інтереси та особистості акторів.

У контексті цієї статті використання європеїзації стосується практик груп інтересів, які пристосовуються та переосмислюють себе, використовуючи Європейський Союз як набір можливостей.

Перші роки системних перетворень у країнах Східної Європи, що стали згодом кандидатами на *вступ* до ЄС, характеризувалися зниженням рівня життя. Однак масштаби цього зниження не були настільки великі, як, наприклад, у країнах колишнього СРСР або Західних Балкан. До середини 1990-х років удалося в основному відновити дореформений рівень реальних доходів основних груп населення. У ході адаптації відбувалося зближення рівнів споживання і виробництва країн-кандидатів із середніми по ЄС-27 показниками. Разом з тим (за винятком Словенії) усі показники країн — нових членів помітно відставали від середньоєвропейських показників споживання домашніх господарств і виробництва ВВ. П. Масштаби цього відставання в цілому відповідали відставанню за рівнем продуктивності праці, що у цей період складав менше 50% від середнього по ЄС-15. Найбільше інтенсивно скорочувалося відставання в країнах, що мали більш низький рівень розвитку [11, с. 227].

Аналіз спільних меморандумів з інтеграції свідчив, що в галузі соціальної політики перед новими членами ЄС стоїть низка спільних задач. Так, активна політика на ринку праці, особливо стосовно довгостроково безробітних і груп населення з високим ризиком соціальної маргіналізації. Розширення сфери дії системи соціального забезпечення і встановлення обсягів грошових виплат на такому рівні, що, з одного боку, був би достатнім для одержання мінімального доходу, що забезпечує гідне життя, а з іншого боку — не усував би стимули до працевлаштування. Розширення

можливостей для постійного підвищення рівня освіти, особливо для груп населення з високим ризиком соціальної маргіналізації; об'єднання зусиль для вирішення проблем, пов'язаних з низьким рівнем освіти. Збільшення інвестицій у підвищення якості ключових суспільних послуг, особливо охорони здоров'я, соціального обслуговування, забезпечення житлом і транспорту, а також розширення доступу до таких послуг. Інтенсифікація зусиль з ліквідації високого рівня соціальної маргіналізації і дискримінації окремих груп (групи високого ризику, наприклад, інвалідів і осіб, що проходять спеціальну соціальну реабілітацію). Проведення системи заходів щодо підтримки родини, соціальних мереж, а також захисту прав дітей [12, с. 430].

На середньоєвропейському тлі в нових членах ЄС висвітилися і такі проблеми, як низький рівень очікуваної тривалості життя, незадовільний стан здоров'я населення, висока захворюваність інфекційними хворобами й ін. Разом з тим і перед новими, і перед старими членами ЄС стояли подібні соціальні проблеми, обумовлені задачами сучасного етапу розвитку. Наприклад, прогресуюче старіння населення, криза систем соціального забезпечення, соціальна і матеріальна поляризація, подолання наслідків фінансово-економічної кризи. Для протидії цим негативним явищам у складі першочергових задач соціальної інтеграції, проголошений: у межах „Загальноєвропейської програми дій у соціальній сфері” включене: підвищення рівня зайнятості, модернізація систем соціального захисту, подолання умов, які перешкоджали отриманню освіти і підвищенню кваліфікації, забезпечення прийнятних умов для життя, розширення доступу до якісних послуг і подолання нерівності в доступі до них, соціальна інтеграція непрацездатних осіб, етнічних меншостей і іммігрантів. Перетворення в життя цієї Програми дій передбачало мобілізацію різних інструментів: законодавчих, суспільного діалогу, координації політики, фінансової підтримки за допомогою засобів Європейського соціального фонду [13, с. 281].

Для реалізації цих цілей на національному рівні використовувалися інструменти координації політики зайнятості, соціальної інтеграції і соціального забезпечення. При цьому процес адаптації інститутів соціальної політики нових членів Співтовариства показав, що, орієнтуючись на загальноєвропейські цілі, вони повною мірою використовували можливість впроваджувати апробований у європейських країнах досвід з урахуванням своєї національної специфіки, масштабу соціальних проблем, які стояли перед кожною з країн

Т. Бюрцель та інші дослідники визначили, що взаємодія між демократичною діяльністю та підтримкою режимів у регіоні Центральної та Східної Європи свідчить, що зміцнення та захист ліберальної демократії є метою ЄС [4, с. 21].

Таким чином, доки уряди покращують умови, як тільки неліберальна демократія міцно утвердиться в будь-якому типі національного середовища. Враховуючи, що високий рівень підтримки режиму є важливим для демократій, так і недемократій стосується більшості країн Європи, її вплив на конкретні країни має відмінності. Проте, хоча значна частина політичної та наукової уваги зосереджена на подіях у регіоні Центральної та Східної Європи, є також підстави уважніше проаналізувати політичні події у низці західноєвропейських країн [14, с. 76].

Саме зростання рівня підтримки режиму в поєднанні з відступом від демократії у зростаючій кількості країн регіону Центральної та Східної Європи може загрожувати ліберальній демократії в Є. С. Отже, вчені могли неправильно оцінити бажання громадськості здійснювати ефективний самоконтроль для захисту ліберального типу демократичного режиму. Результати цього дослідження також свідчать про те, що громадськість готова продовжувати підтримувати режим навіть після того, як він *вступає* в перехідний період до менш ліберальної форми [15, с. 75].

Взаємозв'язок між змінами в політиці та успіхом лівого авторитаризму в Центральній та Східній Європі складний та нелегко розпізнати. Порівняльний аналіз Литви та Угорщини підкреслює необхідність аналізу позиційних зсувів за межами дихотомії «зсув- електоральний успіх», визначаючи додаткові фактори впливу.

Європейці надають перевагу демократії над іншими формами правління. Отже, важливо не переоцінювати значення, яке громадськість фактично надає в ліберальній формі демократичного режиму.

Лія Цуладзе вважає, що цього можна досягти за допомогою різних дискурсивних стратегій, дискурсивне використання європеїзації як засобу виправдання цієї політичної дії або рішення на політичній сцені перед аудиторією, локальної та міжнародної. Три основні «логіки дії» можуть спрямовувати політичних акторів у цьому процесі: «логіка впливу», тобто спроба визначити «зміст чи орієнтацію політичного питання»; «логіка позиціонування», тобто спроба «вигідніше позиціонувати себе в політичному процесі»; «логіка виправдання», тобто спроба заручитися підтримкою аудиторії для заяви чи політичного вибору.

Софі Жако та Корнелія Волл з огляду на те, що ЄС має сильні важелі впливу на країни-кандидати, зазвичай здійснюють «стратегічне використання» європеїзації, прагнучи «вплинути на конкретне політичне рішення, розширити свої можливості дій та доступ до політичного процесу» [1, с. 12].

Намагаючись проілюструвати поляризуючий ефект дискурсу європеїзації, дослідники пов'язували «логіку дії» з різними аспектами поляризації: у разі «логіки впливу» це означає вивчення того, як конкуруючі

політичні табори та пов'язані з ними партійні ЗМІ визначають зміст і формулюють протилежний порядок денний, пов'язаний посилює політичну та медійну поляризацію. Нета Кліглер-Віленчик, Христиан Баден визначили, що це свідчить про те, що автори називають «інтерпретаційною поляризацією», позначаючи ситуацію, коли різні групи розглядають проблему по-різному.

У разі «логіки позиціонування» це означає визначення того, як різні групи позиціонують щодо європеїзації, що також має на увазі позиціонування проти опонента та уявлення себе як морально переважаючого (наприклад, позиціонування як більш проєвропейського, ніж інша політична сила) у вигляді «позиційної поляризації». «Логіка виправдання» намагається сформулювати порядок денний європеїзації максимально переконливим чином і переконати громадськість у тому, що порядок денний протилежного табору є безпідставним і нелегітимним. Для цього використовуються різні стратегії дискурсивної маніпуляції.

Висновки

Визначено поняття „європеїзації” як трансформації інститутів держави, оволодіння управлінськими практиками, пріоритетами, стандартами, цінностями країнами, які є кандидатами на *вступ*, та країнами, які є членами ЄС.

У внутрішньому процесі європеїзації в процесі євроінтеграції визначено цивілізаційну приналежність країн. Європеїзація має переваги, наприклад, можна визначити процес формування демократичної моделі трансформації, політичну стабільність. Проте недоліками, які перешкоджають розвитку залишаються такі риси політичної культури, як патримоніалізм, клієнтелізм, корупція та ін. Саме тому є необхідним осмислення вимог до країн-*вступників* до Є. С. Загрозою функціонуванню Союзу є нездатність країн виконувати зобов'язання.

У зовнішньополітичному процесі європеїзація здійснювалася за умови усвідомлення політичною елітою процесу узгодження інтересів країн, координації зусиль. Досвід європеїзації еліти країн Східної Європи є корисним для України, дає розуміння тих трансформацій, які мають відбуватися зі *вступом* до ЄС через формування взаємовигідних відносин, гарантій безпеки.

Список посилань / References

1. Jacquot, S. & Cornelia, W. (2003). Usage of European Integration — Europeanisation from a Sociological Perspective. European Integration Online Papers, 7 (12), 1 — 14.

2. Ladrech, R. (1994). Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France, in: *Journal of Common Market Studies*, 32, 1, 212 p.
3. Knill, Ch. & Dirk, L: The National Impact of European Union Regulatory Policy. Three Europeanization Mechanisms, in: *European Journal of Political Research*, 41 (2), 18-29.
4. Börzel, T.A., & Risse, T. (2000). When Europe hits home: Europeanisation and domestic change. *European Integration*, 4 (15), 193-214.
5. Radaelli, C. M. (2025). Normativ power and Europeanization, 15 (8), 208.
6. Radaelli, C. M. (2003). The Europeanization of Public Policy. *The Politics of Europeanization*. Oxford, 1, 27 – 56.
7. Featherstone, K. & Radaelli, C. (Eds), (2003). *The Politics of Europeanization* (Oxford: Oxford University Press), 236.
8. Heritier, A., Kerwer, D., Knill, Ch., Lehmkuhl, D., Teutsch B. & Michael, D. (2001). *Differential Europe: the European Union impact on national policymaking* (Lanham: Rowman & Littlefield), 232.
9. Schmidt, V. 2004, *Europeanization of National Democracies: The Differential Impact on Simple and Compound Polities*. *Politique europeine*, 13, 113 – 140.
10. Eurobarometer 2004-2019. (2019). European Commission and European Parliament, Brussels. Standard Eurobarometer Surveys TNS Opinion & Social. GESIS Data Archive, Cologne. 278 p.
11. Džankić, J., Soeren, K. & Marko, K. (2019). London, Palgrave Macmillan. *The Europeanisation of the Western Balkans: A Failure of EU Conditionality*, 251.
12. Cirtautas, A. M. & F. Schimmelfennig. (2010). *Europeanisation Before and After Accession: Conditionality, Legacies and Compliance*. *Europe-Asia Studies*, 62 (3), 421 – 441.
13. Hanley, S. & M. Vachudova. 2018. *Understanding the Illiberal Turn: Democratic Backsliding in the Czech Republic*. *East European Politics*, 34 (3), 276 – 296.
14. Hobolt, S. & Catherine E. de Vries. (2016). *Public Support for European Integration*. *Annual Review of Political Science*, 19, 413-432.
15. Karv, T. (2019). *Public Attitudes Towards the European Union – A Study Explaining the Variations in Public Support Towards the European Union Within and Between Countries Over Time*. Turku: Åbo Akademi University Publications, 61-82. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/170812/karv_thomas.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Dmytro Tkachenko

PhD student in the Department of Political Science

Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0001-2805-6837>

e-mail: dmitriy.tkachenko9919@gmail.com

**EUROPEANIZATION OF DOMESTIC AND FOREIGN POLICIES
OF EASTERN EUROPEAN COUNTRIES IN THE CONTEXT OF
THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS**

Abstract

The article is devoted to the deepening of the tendencies of Europeanization of the internal and foreign policy of the countries of Eastern Europe in the context of the European integration process. Significant differences in the approaches and concepts of Europeanization of the internal and foreign policy of the countries of Eastern Europe in the context of the European integration process are outlined. A promising research vector for the definition of Europeanization is presented. It is noted that the main task is changes, transformations, reforms that occur in the sphere of political life under the influence of European integration. It is substantiated that the activity has the character of socio-economic and political transformation, the search for a new center of economic and political gravity after the collapse of the USSR and the world socialist system, the globalization of world economic relations. The peculiarities of the policy of candidate countries for accession to the organization are studied. It is argued that, in the internal process of Europeanization in the process of European integration, the civilizational affiliation of countries is determined; in the foreign policy process, Europeanization began with the political elite's awareness of the process of harmonizing the interests of countries.

Keywords: Europeanization; Europeanization of domestic policy; Europeanization of foreign policy; European Union; integration; Euroscepticism; European institutions.

Стаття надійшла до редакції 27.07.25

© Ткаченко Д. В., 2025